

Oulun herättäjäjuhlien luentosarja keväällä 2011

5.4.2011: Koskimies – ensimmäinen körttiläinen Oulun piispanistuimella

Luennoitsija: Olavi Rimpiläinen

Ensimmäinen körttiläinen Oulun piispanistuimella, Juho Rudolf Koskimies

Esitykseni tärkein lähde on piispantarkastusten pöytäkirjat. Koskimiestä tutkineista on mainittava varsinkin Olavi Kares ja Hannu Mustakallio. Koskimies oli pohjoisen hiippakunnan piispana tavattoman pitkän rupeaman, 1900-1936. Hän tuli piispaksi nuorena, 40-vuotiaana, ja hoiti virkaa kuolemaansa (8.2.) asti.

Piispanamme suomensi 1906 alkuperäisen sukunimensä Forsman. Tässä yksityiskohdassa lienee eräs avain Koskimiehen ajattelutapaan. Hän oli pohjiaan myöten suomalaiskansallinen mies. Nimeä myöten hän halusi samaistua suomalaiseen kansaan. Herätysliikkeidenkin arvoa ja merkitystä hän usein arvioi suomalaisen kansakunnan hyvinvoinnin kannalta. Näin näkee asian myös A. I. Heikinheimo, monien tarkastusten notaari ja läheinen perhetuttu.

Tähän liittyy läheisesti Koskimiehen työskentelytapa. Hän oli aina liikkeellä laajassa hiippakunnassaan, meni mukaan seuratuupiin, viipyi kansapuheissa ihmisten kanssa ja muodosti käsityksensä asioista ruohonjuuritasolla. L. P. Tapaninen sanoo muistokirjoituksessaan, että Koskimiehessä meni maan rakoon kokonaan uusi piispatyyppi, eräänlainen kansanpiispa.

Toinen merkittävä avain Koskimiehen ajatteluun on hänen tieteellinen koulutuksensa. Hän oli arvostettu kirkkohistorian tutkija. Historian näköalat opettivat hänelle suhteellisuudentajua, näkemään metsän puilta. A. I. Heikinheimon mukaan hän nimenomaan historian miehenä ymmärsi herätysliikkeiden erilaisia korostuksia.

Kolmas avainasia on hänen yksinkertainen raamatullisuutensa. Tähän puoleen kiinnitti huomiota Tapanisen lisäksi J. A. Mannermaa muistosanoissaan. Mannermaahan oli Koskimiehen seuraaja. Hän oli ensin 12 vuotta Koskimiehen asessorina ja sitten 18 vuotta tuomiorovastina. Kolmen vuosikymmenen työtoveruuden perusteella hän nimitti piispaa ”koetelluksi ystäväksi”, ja koko hiippakunta käytti luonnehdintaa ”piispa ja hänen Mannermaansa”. Mannermaan mukaan piispa oli teologina saanut vaikutteita beekiläisyyden raamattukäsityksestä: ”Pääasia oli harrastus välittömästi

syventyä Pyhään Sanaan ja kaivaa sieltä tutkien esille vanhaa ja uutta.”

Neljäntenä ja viimeisenä avaimena Koskimiehen kannanottoihin on mainittava hänen vahva kirkollisuutensa ja kansankirkon arvostus. Tätä ovat korostaneet Tapaninen, Heliövaara ja Mannermaa: Avaran kansankirkon tehtävä oli toimia yhdysiteenä ”kaikkien kansassa liikkuvien uskonnollisten elämänilmiöiden välillä”.

Mutta menkäämme yksityiskohtiin.

Koskimies valittiin piispaksi Lapuan kappalaisen virasta. Lapualla hän tutustui herännäisyyteen. Vaikka hän oli seuroissa ja heränneiden pappien kokoontumisissa mukana, hän oli jotenkin ulkopuolinen ja vieroksuva. Hän arvosteli liikettä yksipuolisuudesta. Saattoipa hän kirjoittaa: ”Sanomattomasti minua väsyttää tätä nykyä Lapuan uskonnollisuus. Hartaalla ikävällä ikävöitsen pääseväni jo pois, muualle, uuteen ilmanalaan.” Toisaalta hän saattoi esittää hyvin myönteisiä arvioita yksityisistä heränneistä, mm. Juho Malkamäestä, jonka kanssa hän ystäväystyi. Heränneet sen sijaan suhtautuivat suopeammin uuteen kappalaiseensa. Tulevien tapahtumien kannalta oli tärkeää, että hän saavutti Wilhelmi Malmivaaran luottamuksen. Kun keskustelu Oulun tulevasta piispasta alkoi, Malmivaara suositteli Koskimiestä Hengellisessä Kuukauslehdessä: Hän on ”totuuden sanaa rakastava, suora ja vaatimaton mies.” Kun Koskimies sitten nimitettiin, siitä iloittiin ennen mutta pohjalaisen herännäisyyden piirissä, vaikka hän oli esiintynyt kriittisenä sitä kohtaan. Malmivaara kirjoitti Koskimiehelle iloitsevansa nimityksestä enemmän kuin kukaan muu.

Joku kyseli vähän happamasti, oliko nyt alkanut ”piispakörttisyiden” aika.

Kuitenkin piispan suhteessa herännäisyyteen oli edelleen aika ajoin kitkaa. Heikinheimo on muistellut, että aluksi jotkut herännäisisännät eivät pitäneet piispaa kunnan körttiläisenä, kun hän niin pitkälle ymmärsi toisten herätysliikkeiden korostuksia. Kitkaa ei aina aiheuttanut uskonnollinen näkemys, vaan myös politiikka. Koskimies oli poliittisesti keisarin Suomessa vanhasuomalainen myöntövyysmies. Hän ei ymmärtänyt nuorsuomalaisia perustuslaillisia heränneitä, jotka nousivat arvostelemaan venäläisen esivallan laittomiksi koettuja määräyksiä ja jopa vastustamaan niitä. Varsinkin välit rehtori Mauno Rosendalin kanssa olivat viileät. Vanhasuomalaiset uskoivat myöntövyydellä parhaiten suojelevansa kansallista olemassaoloa ja Suomen erikoisasemaa.

Herännäisyyttä nimeltä mainiten käsiteltiin vain yhdellä tarkastuksella, Kempeleessä 1901.

Pitäjänapulainen Uuno Wegelius valitti viisi vuotta sitten alkaneesta herätyksestä, jonka johtaja oli

torppari Taavetti Kourunen. Tämä oli selittänyt, että ”se ei ole oikea herännyt, eikä kääntänyt maailmalle selkäänsä, eikä voi muuta kuin maailman kanssa hukkoa, joka ei ole puettu körttivaatteisiin”. Kun Wegelius oli vastustanut tällaista ehdottomuutta, Kourunen oli alkanut opettaa, että pappi on ”täydellisesti suruton ja kartettava henkilö”. Lyhyessä vastauksessaan Koskimies toivoi, että ”Jumala saisi tätäkin liikettä pitää väkevän kätensä alla, että liike sekä syventyisi että kehittyisi ulospäin”. Entinen Lapuan aikojen kritiikki saattoi siis vielä Oulussakin tilanteen niin vaatiessa herätä henkiin.

Vapaussodan vaikeat vuodet muodostivat selkeän käänteen piispan kehityksessä. Hänen mielestään herännäisyys muodosti kansallisen olemassaolomme ”terveen ytimen”. Se oli ”kansallisin” herätysliikkeemme. Se oli nuoren tasavallan henkistä kivijalkaa. Tästä eteenpäin voidaan Koskimiehestä puhua herännäispiispana. Itsekin hän tunnusti siekailematta kantansa. Hän saavutti heränneen kansan luottamuksen ja saavutti liikkeessä tunnustetun auktoriteettiaseman. Siitä yhtenä esimerkkinä on hänen pitkä kautensa herättäjäjuhlien juhlasaarnaajana. Wilhelmi Malmivaaran kuoltua 1922 Väinö Malmivaara yhdessä Juho Malkamäen kanssa esitti kutsun tähän tehtävään ”koko heränneen kansan nimissä” ”omalle piispalle”. Tätä tehtävää Koskimies hoitikin 1930-luvulle asti. Kun Kalajoki-laaksoon alettiin puuhata kristillistä kansanopistoa, Koskimies oli 1919 perustavan kokouksen puheenjohtaja ja johtokunnan ensimmäinen puheenjohtaja ja seuraavana vuonna Raudaskylän opiston vihkipäällikö. Wilhelmi Malmivaaran ja Juho Malkamäen suuriksi kansankokouksiksi muodostuneissa hautajaisissa hän itseoikeutetusti oli ruumissaarnan pitäjä. Tässä muutamia esimerkkejä.

Koskimiehen vaikutusalue oli Oulun hiippakuntaa laajempi. Hän piti tärkeänä kirkon yhteiskunnallista vastuuta. Ainoana piispana Koskimies otti vuoden 1917 tapahtumiin julkisesti kantaa. Vanhasuomalaisen ohjelmansa mukaisesti hän korosti kirkon ja koko kansan yhteenkuuluvuutta ja vaati anteeksiantoa punaisille. Nuorena tasavallassa vanhasuomalaisuuden jatko oli kokoomuspuolue, josta tuli Koskimiehen puolue. Ennen kaikkea Koskimies oli jyrkän suomalaisuusohjelman kannattaja. Se vei hänet mukaan Akateemisen Karjala-Seuran toimintaan ja peräti sen kolmanneksi kunniajäseneksi. Hän vieraili usein Helsingissä ja solmi tiiviit yhteydet opiskelemaan nuorisoon. Varsinkin nuori heränneisiin lukeutunut teologipolvi alkoi ihaila Oulun piispaa, ”suomalaisen kristillisyyden” tunnetuinta edustajaa. Erityisen lämmin oli piispan suhde Elias Simojokeen, jonka hän vihki papiksi ja kutsui monien tarkastusten notaariksi. Myöhemmin piispasta tulikin isänmaallisen kansanliikkeen innokas kannattaja.

Koskimiehen itsenäisyyttä kuvastaa hänen korostunut kirkollisuutensa tai jopa

korkeakirkollisuutensa keskellä matalakirkollista kansanliikettä. Piispan ajatukset eivät muodostuneet umpiossa. Parinkymmenen vieraan kielen taitajana hän valppaasti seurasi kristikunnan tapahtumia ja otti myös vaikutteita. Tätä ovat korostaneet Mannermaa, Tapaninen ja Heliövaara. Olavi Kares toteaa hieman nyreästi piispan ”määrätynlaisen korkeakirkollisuuden”.

Erityisesti hän oli mieltynyt anglikaaniseen korkeakirkollisuuteen, joka korosti kirkon ja sen viran merkitystä, seurakuntayhteyttä, sakramenteja ja rikasta jumalanpalveluselämää.

Käsikirjakomiteassa hän arvosteli saarnan liiallista korostamista. Syksyllä 1906 hän kirjoitti:

”Täällä Oulussa mikä saarnojen paljous, mikä väsymättömyys niitä kuulemaan. Ja elämää niin vähä.” Jumalanpalveluksen ”varsinaiset hurskausmomentit” olivat tunnustus, rukous ja sakramentti, mutta ne oli kirkossa täydellisesti syrjäytetty. Vuoden 1913 kirkolliskokouksen jumalanpalveluksesta hänen mielestään puuttui juhlallisuus, ja hän kaipasi ”katolisuuden ulkonaista menoa”. Päiväkirjalleen piispa uskoutui: ”Anglikanismi on minulle hyvin sympaattinen, olenpa lähes ritualisti.” Piispa työsti tarkastuksillaan kotoiseen maaperään sopivalla tavalla korkeakirkollisia teemoja. Melkein jokaisella tarkastuksella piispa puhui pitkään jumalanpalveluksen tärkeydestä. Kirkko tarvitsi herätystä ja herätysliikkeitä, mutta toisaalta seurakuntayhteys, osallisuus jumalanpalvelukseen ja kirkon sakramenttielämään merkitsi herätyksille terveellistä ja tarpeellista kasvua ja syventymistä. Yhteyden katkeaminen kirkkoon merkitsi vaaraa kansalliselle yhtenäisyydelle ja yhteiskuntajärjestykselle. Syy siihen, että tällaisia liikkeitä syntyy ja leviää, on se, ettei käydä jumalanpalveluksessa eikä kotona tutkita Raamattua. Siksi kansalta on loppumassa ”kyky arvostella henkiä”. Piispa saattoi jyristä: ”Jollei ruveta käymään seurakunnan jumalanpalveluksessa ja viljelemään Jumalan sanaa kotielämässä, niin tämän kansan kohtalo kulkee turmiota kohti.” (esim. Tervola 1919, Siikajoki 1920 sekä Paavola, Simo ja Tervola 1924) Linjakkaalla piispalla ei ollut näitä meidän aikamme ongelmia.

Kaikki tuontitavara ei piispalle kelvannut. Suomen Lähetysseura aloitti 1906 herätyskokousten pidon eri puolilla Suomea. Se oli tyypiltään angloamerikkalaista herätyskristillisyyttä. Liikkeen kuvaan kuuluivat uudentyypiset laulut, jotka olivat saaneet painoasun 1900 kokoelmassa ”Hengellisiä lauluja ja virsiä I”. Oulun puolessa johtomiehiä oli em. Uno Wegelius ja tukikohtana Oulun rukoushuone. Kaiken suomalaiskansallisen ihailijana Koskimies vierasti uusia lauluja. Päiväkirjassaan hän tuohtuneena nimitti niitä ”epäkansallisiksi internationaaleiksi, jotka yhtä hyvin soveltuisivat Patagoniassa kuin meillä”. Julkisuudessa hän oli kuitenkin kielenkäytöltään sävyisämpi silti asiasta tinkimättä. Hän kirjoitti Teologisessa Aikakauskirjassa 1900, että ”sävelten suuri joukko on muukalaista alkuperää, ja muukalaisuus onkin kokoelman omituisin tuntomerkki”. Kuitenkin laulukirja on tarpeellinen siksi, ettei uskonelämän alkuvaiheessa olevan kristityn tarvitsisi

mennä ”vapaakirkkoisten harpunsäveleissä herkuttelemaan”. Päästyään uskonelämässä pitemmälle he saattavat kiintyä vanhoihin virsiin. (En malta olla mainitsematta, että piispan oma lempivirsi oli Siionin virsien ”Jeesus vaivaiset syntiset korjaa”). Vähän nihkeästi piispan teki uutuudelle kirkossa tilaa luottaen kirkon yhteydessä tapahtuvaan kasvuun. Samantapainen oli piispan suhde koko liikkeeseen. Pahimman tuotumuksensa hän purki päiväkirjalleen, jonka mehevää tekstiä vuodelta 1907 en malta olla kertaamatta: ”Ja nyt nämäkin pitkät pyhät päättyvät muilta paitsi rukoushuonekristityiltä. Yhä akkaa lappaa kuin köyttä rukoushuoneesta kirkkoon ja kirkosta rukoushuoneeseen niin pitkälti kuin päivää piisaa ja yölläkin jatketaan. Tulevatko lopultakaan herätetyiksi.” Kuitenkin hän esitelmässään papeille 1908 puhui myönteisesti herätyskokousten merkityksestä. Työ ei kuitenkaan saisi johtaa seurakuntayhteyden särkymiseen. Siinä tapauksessa kokouksilla olisi vain ohimenevä ja sielullisia pettymyksiä aiheuttava vaikutus.

Lestadiolainen herätysliike eri haaroineen oli kansallista tuotetta ja siksi lähtökohtaisesti ongelmaton. Hänen edeltäjiensä Johanssonin ja Collianderin aikana se oli ollut ”lahvollinen” liike, josta tarkastuksilla valitettiin ja jota aina ojennettiin ja jonka pappeja nuhdeltiin, sivuutettiin ehdollepanoissa, erotettiin ja karkotettiin. Koskimiehen tulo piispaksi merkitsi ilmanalan muutosta. Hänen omien sanojensa mukaan jotkut toivoivat hänen jatkavan kovaa linjaa, mutta hän valitsi toisen. Heti alussa hän teki selväksi, että lestadiolaisiin kohdistuvien kurinpitotoimien aika oli ohi. Edellisen vaiheen kovan linjan vaikuttajat olivat tietysti pettyneitä, puhuttiin jopa ”lestadiolaiskurtiisista”, mutta Koskimies piti päänsä. Koskimiehen suhde liikkeeseen kehittyi nopeasti alun jonkinasteisesta varauksellisuudesta yhä arvostavampaan suuntaan. Hiippakunta vaistosi pian uuden tilanteen, ja niinpä tarkastuksilla valitettiin liikkeestä enää vain kymmenkunta kertaa ja pääasiassa piispan ensimmäisen kymmenvuotiskauden aikana. Muutoksesta ovat huomauttaneet kaikki edellä mainitut piispan muistelijat. Lisään heidän joukkoonsa Tuomo Itkosen (1970), teräväkielisen ja rakastettavalla tavalla aina hieman ilkeän kahden sortin tohtorin. Hän arvioi arvostamaansa piispaa ja tämän arvostelijoita näin: ”Itse herännäismiehenä Koskimies suhtautui ymmärtämyksellä toiseen herätysliikkeeseen kajoamatta oppiriitoihin, ja on siitä saanut jonkin verran tunnustuskin – varsinkin kuoltuaan.”

Kiimingissä lestadiolaiset kristityt halusivat ulosmitata piispalta selväsanaisen kannanoton, ja niinpä liikkeen kuuluisa saarnamies Juuso Runtti itse ilmoitti tarkastustilaisuudessa lestadiolaisen lahkon jatkuvasti leviävän. Koskimies vastasi: ”Sellaisena kuin itse olen oppinut lestadiolaisuuden tuntemaan, en pidä sitä lahkolaisuutena, vaan kalliina kirkkomme herätysliikkeenä, josta meillä on syy kiittää Jumalaa.”

Muhoksella 1923 piispa vastasi lestadiolaisia harhaopista syyttäneelle seurakuntalaiselle: ”On ollut aika, jolloin on totuttu ajattelemaan, että n. s. lestadiolaiset ovat harhaoppisia. Mutta jos ajattelemme, kuinka tämän yhden ja saman kansankirkon sopii ja tulee helmaansa sulkea kaikkia niitä joukkoja, joilla on yhteinen päämäärä, että ne pyytävät Jumalaa ja Herraa Jeesusta Kristusta päästä tuntemaan ja kun ajattelemme, että on niin monta suuntaa, jotka yhdessä tai toisessa kohdassa ajattelevat raamatunkin sanasta eri tavalla siitä syystä jo, että me ainoastaan puolittain ymmärrämme, niin jos on suuri ryhmä, joka elävästi pyytää olla kristityitä ja kirkkoa ja seurakuntaa rakastaa eikä edes tänä aikana, kun heillä on vapaus muodostaa omia seurakuntia, tahdo meidän yhteisestä seurakunnastamme erota, kyllä meidän täytyy pitää heitä kirkon ja seurakunnan jäseninä. Älkäämme huoliko heille lahkolaisnimeä panna, kun he itse eivät tahdo lahkolaisia olla.”

Ylitornion lestadiolaisen kansanopiston uuden opistorakennuksen vihkiäisissä 1928 piispa puheessaan avomielisesti totesi seuroista, että ”jos en ole niistä sitä saanut, mitä seuroista pitää saada, niin vika ei ole ollut seuroissa, vaan minussa.”

Päiväkirjoissaan ja yksityisesti piispa saattoi kyllä tölväistä henkilöitä ja tapahtumia niin kuin toki omiaankin. Ne eivät vaikuttaneet julkiseen kokonaiskuvaan, jossa piispa pitäytyi myös virallisissa vastauksissa valtion viranomaisten lausuntopyyntöihin.

Vaikka siis seurakunnan puolelta harvoin otettiin esille herätysliikekysymys, piispa sangen usein puhui herätysliikkeistä yleensä. Opetuksen sisältö yksityisiä sanankäänteitä myöten oli usein samantapainen. Herätysliikkeillä hän tarkoitti herännäisyyttä ja lestadiolaisuutta, sillä evankelinen Keski-Pohjanmaa ei vielä kuulunut hiippakuntaan. Piispa saattoi sanoa näin: ”Mitä muuten tulee niihin erilaisiin suuntiin, joita kirkkomme piirissä Jumalan Sanan perusteella on olemassa, niin ne eivät ole sen kauempana toisistaan, että me emme mielihyvällä tunnustaisi, että samaa Jumalaa me palvelemme.” ”Uskovaisten kesken voi olla erinkaltaisia mielipiteitä”, mutta uskonkysymysten selvittelyssä ei sovi käyttää ”lihallista kiivautta”. ”Taivaan tietä” ei saa kulkea ”riidellen, kiistellen, taistellen, toisia syöden, parjaten ja tyrkkien”. (Alavieska 1901, Karunki 1903, Ylikiiminki 1911, Kalajoki 1912, Pyhäntä 1913, Reisjärvi 1915) Kuitenkin parillakymmenellä tarkastuksella vuosina 1901-1916 muistutti siitä, että rauha ei saa olla välinpitämättömyyttä, ”kuoleman rauhaa”, sitä, että ”ollaan yksimielisesti suruttomia”. Sotakin on sellaista parempi.

Siellä, missä herätyksen henki näytti hiipuvan, piispa opasti, että ”todellinen hengellinen elämä vie huolehtimaan toisista”. ”Todella Herran Jeesuksen Kristuksen löytänyt ei voi olla kehoittamatta veljiään ja sisariaan etsimään sitä, mikä ijankaikkisesti pysyy ja mikä ijäisen onnen ja autuuden

antaa.” Jos joku näyttää harhaan menneen, ”tulee meidän häntä nöyryyden ja rakkauden hengessä oikeaan ohjata pyytäen hänelle Jumalan sanan avulla erhetystään näyttää”. (Enontekiö 1907, Ii 1907, Turtola 1908) Opastukseen suhtautumisesta ”jokainen kantaa edesvastuun itse”. ”Herra yksin tietää, minkä nimisiä sisään lasketaan, kun taivaan ovet avataan.” (Muhos 1923) ”Jättäkäämme tuomio Herralle, sillä hän on oikea tuomari. Mutta yksi on tuomio, jonka tahtoisin kaikkien mieleen painaa, ja se on se, että kävisimme tuomitsemaan itse meitämme.” (Oulu 1901, Karunki 1903, Reisjärvi 1915, Alavieska 1919) Jokaisen on itse puntaroitava hengellistä tarjontaa Raamatun valossa, joka on ”pettämätön ojennusnuora”. ”Jos tutkimme Raamatuita, tulemme kelvollisiksi henkiä eroittamaan.” Kunkin tulee pitää kiinni siitä, ”mitä Jumala sanansa ja henkensä kautta on meille ilmoittanut, sillä muuten joudumme kokonaan tuuliajolle, ja meillä ei ole mitään varmaa kantaa ja perustusta”. (Oulu 1901, Pyhäjoki 1901, Inari 1902, Reisjärvi 1905, Kalajoki 19012)

Koskimies yritti koko piispuutensa ajan virittää ja suojata herätyksen tulta. Hän iloitsi kuullessaan uusista herätyksistä. Vanhojen herätysten mailla hän iloitsi niiden yhä vielä tuntuvista vaikutuksista., mutta muistutti samalla, että ”me emme saa elää vanhoilla säästöillä. Meidän tulee tehdä työtä, että uutta hankkisimme. Ei pidä elää muistoista, että kerran täällä herättiin, vaan tarpeen on, että ollaan aina valvomassa ja rukoilemassa yhä uutta hengen työtä: herätystä, parannusta ja uutta elämää”. (Ylivieska 1906, Kestilä 1908) Vuonna 1913 piispa arvioi, että ”yleisempää herätystä ei kansassamme ole näinä aikoina. Olisi suuri siunaus koko kansallemme, jos moni pysähtyisi tämän asian eteen. Tässä suhteessa on niin paljon kylmyyttä olemassa. Suuresti syynä siihen on sekin, että niin monet harvoin lukevat Jumalan sanaa, eivät käy kirkossa eivätkä ota osaa Herran pyhän Ehtoollisen nauttimiseen”.

Olkoon esitykseni päätössanana hiippakuntansa luonnon kyltymättömän ihailijan lopputoivotus Kuusamon tarkastuksella: ”Puhaltakoon tämän laajan seurakunnan yli, sen vaarojen ja järvien yli, ei ainoastaan luonnollinen tuulen henki, vaan Herran eläväksi tekevä Henki.” (Kuusamo 1916)